

1832 sålde von Fersen (på Gäddnäs?) Gualövs by till bönderna. 1833 infördes laga skifte. Bystämmen lever kvar enligt gammal tradition i Gualöv och Viarp. I Gualöv består mer bystämmen om några enstaka jordlotter, som byn äger och får inkomster av. Dessa jordlotter är den forna "bystubacken" och "kölnströmen" samt sandtag och leitag. Byhandlingarna förvaras hos nuvarande äldremanen och på Simrishammns museum. P. äger ett protokoll. Byhornet och byskrinet finns hos Gottfrid Lundin i Gualöv.

Tillkomsten av Trumhagens mejeri o. 1890 medförde bl.a. bättre utskreatursbesättningar. Tidigare hade det funnits några privata mejerier. 1894 började man att odla sockerbetsor, som sändes till sockerfabriken i Köpingebro. Vid samma tid började man att gödsla jorden med komtgödsling. Före sockerbetsodlingen hade odlingen av föderrotfrukter varit obetydlig. Sedan odlades de allmänt i två skiften.

Äldre redskap var bl.a. ädret och klösen. Ädret

var ett mycket bra redskap. Dess delar var "bakskarv" med handtag, ås, sula, "vise", "örön" och bill. På "vise" fästes "bakskarven", sulan och billen. "Öronen" fästes på var sin sida av "vise". Billen var av järn, övriga delar av trä. Ädret användes vid rågsädden på hösten. Möjligen brukar man det fortfarande på sina håll, åtminstone till potatissättning. Klösen var i motsats till ädret ett dåligt redskap. Äldsta klösen var försedd med träbollar, dessa byttes småningom ut mot järnbollar och slutligen satte man även ljul på dem. På 1880-90-talen ersattes klösen av fjäderharven. En äldre harvtyp var bl.a. slätharven, som beqvädes mycket i P.s hem. Alla delar var av trä, även de raka pinnarna, som satt lösa i bollarna och var försedda med små knuden. Pinnarna bröts lätt av, om det fanns jordfasta stener, och körskenen hade därför alltid med sig några extra sådana, som man hade huggit under vintern i ett större lager. Slätharven gjorde ett

x Nya ädertyper är helt av järn.

mycket gott arbete på södd mark. Den kunde jämt göra som våra dagars ogräsharv. Eljest fanns det harvar av olika typer både med trä- och järnbollar.

Av äldre plogtyper fanns det en, som hade hel "vält", och som släppte jorden dåligt. Innan den blev blank och något sliten gick den ganska tungt. Däremot fanns det även "gallerplogar", som i stället för den hela välten hade tre eller fyra galler av järn. Den släppte jorden bra och gjorde ett mycket gott arbete. Den tillverkades ganska mycket av en smed i Vallby, som hette Lars Sjöholm. I slutet av 1800-talet började man använda engelska och amerikanska plogtyper. De gamla trämulorna utbyttes i mitten av 1800-talet mot ringvältar, som hade ståt, dubbla ringar. Ringvälten ersattes o. 1900 av "Cambridgevälten" med en ståt och en taggig ring.

Många nya maskiner och redskap infördes f.ö. i åren omkring sekelskiftet, t.ex. radsåningmaskiner,¹⁹⁰⁵

självaanläggaren, självbindaren (1907) och kultivatoren (o. 1910). 1906 bildades en tröskförening i Bolshög. 1879 infördes den första ångtröskan till Vallby. Äldre än ångtröskan var det tyska stifttröskverket. Ung. på 1830-talet användes otverk på Glimmingehus.

För att få ett utsäde, som var bra och som fick ombyte i jord och klimat, bytte lantbrukarna, som bodde på längre avstånd från varandra, ofta spannmål sinsemellan, t.ex. mellan Åbo härad och Österlen. Detta var innan både Svator och Weitullsholm hade börjat med sina spannmålsförädlingar. Ett ganska bra utsäde kunde man eljest erhålla genom att kasta den slagtröskade säden för hand med kastskorv. Detta fortgick ända in på 1860-70-talen. Säden med agarna kastades i en rund, vacker halv- eller på lopp. De tyngsta, bästa och fylligaste sädskärnorna flög längst ut i periferin och kunde åtskiljas från de lättare, som föll ned mitt i rundelen.

I slutet av 1800-talet kom kartmaskiner eller reusmaskiner i bruk. En tockning av spanskmålen fanns det två "rön" i Simrishamn. Av den ena finns ännu spinnen bevarad och står på Björkegrenska gårdens. Rönna voro i höjd ungefär som de holländska väderkvarnarna. De voro murade nästan upp i toppen. Allra först fanns en karr, som vreds runt då vinden tog i den, varvid såden skakades om och luftades. Skepparna seglade sedan med denna såd till Norrland och Småland. I utbyte hade de med sig bräder, timmer, tjära m.m.

Hemstöld har endast förekommit till husbehov. Den har minskat mycket, bl. a. genom att lantbrukarkvinnorna numera ha mycket mera arbete utomhus än tidigare. Dock förekommer ännu hemstärnad i en del hem. Binkomster äro nu vanligare hemskötsel eller mjölkning.

Ö. 1880 upplärde folkdräkterna nästan helt.

Herrarna gick ofta klädda i "porslinsbyxor" (vita linnebyxor) och "kveri" (kort tröja, som användes i stället för rock). På 1880-talet hade damerna "puffad" kjol och "puffärmar". Stilt brukades ända in på 1900-talet blott av herrskapsdamer. Gamla kvinnor, särskilt fattiga sådana, kunde ännu efter sekelskiftet gå klädda i "skinnkläcker". Dessa bestod av en kjol med ett par enkla hängslen. Kjolen hade övre delen av vadmal, sedan kom mellantycket av skinn och slutligen en kant av röd hemmaröd flanel.

I Gualöv finns ingen industri, endast hantverk. En skolästfabrik upprättades i Järrestad 1908 av en man vid namn Davidsson. Två mindre tegelbruk har funnits i Simrishamn, ett i Holmåsra, i Borrby och i Klemmingebro. Det sistnämnda är det enda, som inte är nedlagt. De övriga har upplöst genom att tegelbruket centraliserades. Många arbetare har

öregått till industrierna, t.ex. i Järrestad, vid Simris-
hamns garveri och ett senare upprättat tegelbruk
där. Industrien betalade arbetarna höga löner och
endast i kontanter, inte in natura. På 1880-90-talen
och även tidigare emigrerade många till Amerika på
grund av brist på arbete hemma. Då förhållandena
förbättrades, t.ex. genom sockerbetsodlingen, upphörde
så småningom emigrationen.

P.s fader hade en "tröskeman" som avlönades
in natura med spannmål och korten på stället. Eljert
upphörde naturaavlönningar vid sockerbetsodlingens införande.
I P.s barndom fanns i Vallby två kryddkrämare, Ste-
nil Nilsson och A. Löfgren. Deras handelsbodar utförde
inga fräandringar i traktens kornodlingar. Troligen på
1880-90-talen uppsattes en kontravaffär i Vallby.

I Vallby byggde P.s fader en ny gård på jord,
som han hade köpt av Sylvan på Glimmingelns. Bo-
ningstälningen var av fogat tegel, uthusstälningen av kors-

virke med nedre tavlau av flis och övre av tegel. Hela gårdens hade halmtak. På gårdarna målades "hjärtan" röda och portarna ofta ljusare gröna eller röda. När levnadsförhållandena förbättrades fick man råd att bygga nya gårdar. Eternit- och tegeltak ersatte senare de gamla halmtaken. Genom konsulent Ekeröts i Kristianstad försorg byggdes en del "egna hem". På P:s gård i Gualöv var böningshuset av gjutmur, d.v.s. kalk och grus, som gjöts i formar. Av uthustängarna var stallet av flis och tegel och övriga tänger av lerklining. 1925 lät P. riva ned den äldre, östra logtängen. På "lejderna" (det timmer som bjälkar, sparrar och takstol vilar på) stod inbygget årtalet 1741. All hopsättning av materialet till denna länga skedde med träpluggar intället för med spik. (Spiken, som kom i bruk senare, var hemmagjort av bysmeden). I ena logtängen^{hörnan} var utgrävt ett halvt hästkränium. P. har hört äldre personer

berätta om att hästpannan grändes ned för att underlätta tröskarbetet. Det blev bättre klang i slaget och "plejelu" liksom lyftes av klangen. Då tröskningen skedde, grändes man ned en hästpanna under golvet. Om det var en större lög, grändes en panna ned i varje hörn. I bland grändes man i stället ned hopsprikade trä-trägar av hädda, fästa bindar, men dessa hade inte samma effekt som hästpannorna. I den ovannämnda längan fanns en "horneja" av den gamla förnåmna stilen, till loftet.

I den gamla gården fanns "illare" och "bakhus" (kistkammar) samt "dagligstuga", där de gamla eller "undantagsfolket" skulle bo, sedan de dragit sig tillbaka från lantbruket. "Illaren" var det ställe bakom "stugan", där den gamla utsirade järnugnen eldades varm, ofta endast med halv. Öppna eldstäder fanns ännu i P.s barndom i gamla hus, t.ex. vid Stimmungelhus. Här var f.ö. arbetsför hällandens utrustning innan sockerbetsodlingen infördes, och bostäderna

var under all kritik. En familj kunde få bo i ett rum, där det ofta fanns leigolo, och som var inlyst i samma långa som sminstallet och toruhuset.

Till i början av 1880-talet kalkade man i gärdarna lagligstugan och köket. Tidigare hade man tapetserat endast firrummen. På 1880-talet skaffade man sig kökspis. Först hade fönnets kachelugnar, som eldades med torv.

Nordväst om Glimmingelens fanns i P:s barenom en kvarn, "Norramölla", som nu är nedrivna. Det var en "stubbemölla", vars fotställning stod under marken. En gård i Vallby hade på portarna dörrverlag (hängslen och staplar) av trä.

1905 var P. gästen på ett bröllop i Kalua som pågick i två dagar. "Gästens bord" förekom inte i äldre tider, ej heller var placering vid bordet vanlig. Brusa böror och fläsk serverades ofta på kalasen.

1914 minns P. att bonderna själva lagade

Jh. Halén
s. 9

2

vägarna. Korsvägen vid Glimmingelus kallades "ornaleden".
Vid sidan om vägen fanns mossar. När dessa rjök, rjök även vägen, och därför måste den stensättas.

Orne = stensättning. Tidigare var vägen mellan Glimmingelus och Vallby en allé. På denna vägen stod en liten kastanj (ung. en halv kilometer utanför Vallby), som kallades "ringeträdet". När en begravningsprocession passerade detta träd, ringde det i kyrkklockan i Vallby. 1934 ombyggdes såsom nödhjälpsarbete vägen mellan Gualöv och Gistingabro. Handlingar beträffande detta byggje finns hos P. Mellan Glimmingelus och Vallby och mellan Gunnarshög och Vallby fanns kyrkstigar. O. 1900 äkte man i lågsittare (ponnyvagnar el. viktoria-^{vagnar}).

☞ P:s barndom fanns offentliga dambaner, t. ex. "Gistörs stjärna" och Jägarparken i Gärnäs.

Fyra eller fem familjer prenumererade på en gemensam tidning, "Ystads Allekanda" eller "Cimbriskansbladet".
Tidningen kom två dagar i veckan. O. 1900 blev de dag-
* ursprungligen liberal men sedan köpt av höger; nu nedlagd.

liga. Muntligt berättande var mera allmänt före än nu,
nu läser folk mera.

1882-83 fanns 132 nyinskrivna barn i Vallby
folkskola. Dessa undervisades av endast en lärare,
Emfrid Pettersson. Samtidigt fanns två småskolor
i Vallby. Högre skolor har inte varit mycket besökta.
P. har själv gått på Hvilans folkskola.

En period var det moderat att döpa barnen
i hemmen. Efter sin konfirmation var P. med om ett
husförlor. På 1900-talet gick P.s hustru "i kyrka"
och hade "kristnagille". På 1870-80-talen bars vid
begravning kistan aldrig in i kyrkan, utan kantonen
mätte processionen vid kyrkogrunden och sjöng se-
dan hela vägen fram till graven. I P.s barndom
hölls alla kyrkorådsammanträden i prästgården.
På 1870-90-talen fanns det väckelserörelser, särskilt
av baptister. O. 1900 uppträdde "Kristianstads traktat-
sällskap", som var en halofrikkyrklig rörelse och

som predikade "den rena evangeliska läran".

Sockenbetsodlingen på 1890-talet medförde en högkonjunktur inom jordbruket. 1863 var ett vordår på grund av missväet.

Gränsen mellan Uruarp och Vallby går över den kända "Villfaratiögen" och är markerad med en gärdsgärb.